

НАУКОВА РОЗРОБЛЕНІСТЬ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ РОЗСЛІДУВАННЯ СПРАВ ПРО БАНКРУТСТВО

П. П. Чеберяк,
суддя Господарського суду
м. Києва

Постановка проблеми. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України, схвалена Постановою Верховної Ради України від 27 березня 2007 р. № 3/97-ВР, відносить до національних інтересів України створення самодостатньої соціально орієнтованої ринкової економіки. Основними напрямками державної політики національної безпеки України в економічній сфері названо недопущення незаконного використання бюджетних коштів і державних ресурсів, їх перетікання в тіньову економіку, боротьбу з протиправною економічною діяльністю.

Із прийняттям 2001 року Кримінального кодексу України до злочинів у сфері економічної діяльності були віднесені: фіктивне підприємництво; незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків; легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна; ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів; фіктивне банкрутство; доведення до банкрутства; приховування стійкої фінансової неспроможності; незаконні дії у разі банкрутства; шахрайство з фінансовими ресурсами та ін. [1]. Слід зазначити, що умисне доведення до банкрутства суб'єкта підприємницької діяльності вперше було криміналізовано 30 червня 1999 р. із введенням кримінально-правової норми – ст. 156-4 до Кримінального кодексу України 1960 р. Новий Кримінальний кодекс запозичив редакцію цієї норми, хоча і з деякими змінами (ст. 219 КК).

Однак Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 р. № 4025-V, підписаним Президентом України 13 грудня 2011 р., декриміналізуються та переводяться в розряд адміністративних правопорушень діяння, пов'язані з протиправним банкрутством. В контексті прийняття цього Закону, який передбачає розслідування згаданих діянь за більш м'якою процедурою та більш м'які санкції, очевидно, що боротьба із фіктивними банкрутствами, доведенням до банкрутства, приховуванням стійкої фінансової неспроможності найближчим часом ускладниться та набуде нового рівня **актуальності**.

В Україні й досі не сформувалася цивілізована система повернення боргів, а існуюча по суті перетворилася на схему захоплення власності підприємств. Такий висновок підтверджують і спеціалісти в галузі розслідування економічних злочинів, на думку яких протиправні банкрутства за своєю суспільною небезпечністю практично зрівнялися з шахрайством і податковими злочинами. Розслідувати їх складно, тому що банкрутства, за зовнішньої їх подібності, можуть здійснюватися в різних формах і бути викликаними найрізноманітнішими причинами – форс-мажорними, цивільно-правовими, пов'язаними з ризиком господарської діяльності, умисними діями окремих осіб тощо. Численні спроби створити досконалу процедуру банкрутства підприємств в Україні до сьогодні не дали бажаного результату. Питому вагу у справах про банкрутство складають спори щодо неплатежів фінансово неспроможних підприємств, які несуть потенційну загрозу для успішно працюючих підприємств – їхніх партнерів, завдаючи їм суттєвої економічної шкоди, що негативно позначається на загальноекономічному розвитку країни [2].

Особливості боротьби із правопорушеннями в сфері господарської діяльності зумовлені низкою факторів, зокрема високим ступенем їх латентності. За оцінками фахівців, латентність злочинів у сфері економіки становить від 60 до 95 %, причому вагому частку складають кри-

Автор окреслює проблемні питання, які виникають при розслідуванні справ про банкрутство та робить висновок про потребу поглибленого наукового дослідження проблем, пов'язаних з розкриттям та розслідуванням зазначених правопорушень.

Ключові слова: розслідування, банкрутство

мінальні банкрутства.

Для проведення аналізу рівня вивченості й розвитку досліджень з питань, присвячених боротьбі з протиправним банкрутством, варто звернути увагу на динаміку здійснених дисертаційних досліджень як в Україні, так і в сусідніх державах колишнього пострадянського простору, економіка яких багато в чому має спільне коріння (насамперед, Росія, Білорусь). Проблема виявлення таких злочинів і притягнення винуватців до кримінальної відповідальності у наукових розробках кримінально-правового спрямування не дістала належного висвітлення. Для вітчизняної правової науки ця тема була новим напрямом наукового пошуку, який мав враховувати економічні реалії та правове регулювання правовідносин банкрутства нормами господарського, податкового та інших галузей права. Різноманітність таких економіко-правових чинників зумовлює і різноманітність напрямів наукових досліджень та неоднозначність наукових підходів до розв'язання проблеми.

На сьогодні в Україні в провадженні органів досудового розслідування перебуває невелика кількість кримінальних справ, порушених за ст.ст. 218–221 КК України. Б. М. Грек підкреслює, що незначну кількість кримінальних справ, пов'язаних з фіктивним банкрутством та доведенням до банкрутства, можна пояснити тим, що, по-перше, не напрацьовано практики розслідування таких кримінальних справ; по-друге, існує побоювання працівників правоохоронних органів займатися такими справами через невеликий досвід практичної роботи та брак спеціальних знань; по-третє, немає чіткої судової правозастосовної практики за даними злочинами; по-четверте, є недоліки в діяльності господарських судів, які повинні виявляти при розгляді справ, пов'язаних із банкрутством, й ознаки його кримінальних форм. Попереднє обговорення в господарському суді питання про вину боржника у фіктивному банкрутстві чи доведенні до банкрутства додатково ускладнює діяльність цього суду, тому що суд, не маючи можливості отримати від органів досудового слідства докази, не може ухвалити обґрунтованого рішення щодо вини боржника [8, 13].

Практика виявлення й розслідування злочинів, пов'язаних із банкрутством, засвідчила низьку ефективність роботи правоохоронних органів на фоні значної кількості банкрутств суб'єктів господарювання, а також зростання розриву між наукою криміналістикою й практикою розслідування злочинів. Цей розрив характеризується недостатньою розробленістю теоретичних та практичних основ цього виду діяльності органів досудового слідства, у тому числі проблем з визначенням поняття, сутності розкриття й розслідування злочинів, пов'язаних із банкрутством, формування криміналістичних знань про структуру методики розслідування цих злочинів, особливості порушення кримінальних справ, їх розслідування на початковому етапі, а також криміналістичне забезпечення тактичних комплексів роз-

слідування злочинів, пов'язаних із банкрутством.

На сьогодні методика розслідування фіктивних банкрутств практично не розроблена. Більшість наукових праць, присвячених проблемам боротьби з протиправним банкрутством, носить кримінально-правовий характер, навіть у тих випадках, коли їх назва передбачає комплексне або ж суто криміналістичне дослідження. Є лише декілька дисертацій, які присвячені питанням методики розслідування кримінальних банкрутств. У 1997 р. О. М. Нуждіним була запропонована авторська криміналістична теорія розслідування кримінальних банкрутств [13]. У 2004 р. підготовлено й захищено дві дисертації – П. О. Резваном «Методика розслідування кримінальних банкрутств» [3] та Д. О. Муратовим «Розслідування злочинів, що вчинені з використанням процедур банкрутства» [14]. Проте аналіз вказаних наукових праць, до того ж захищених не в Україні, а в Росії, дає підстави вести мову про недослідженість доволі широкого кола питань, зокрема в обох дисертаціях проблемам криміналістичної характеристики приділено увагу лише в одному параграфі, а незначна кількість прикладів з практики розслідування не дає змогу зробити висновок щодо достатності емпіричного матеріалу й обґрунтованості висновків.

Тактику проведення окремих слідчих дій, яка має певні особливості, зумовлені специфікою правового стану майнового комплексу банкрута, особливостями предмету доказування й методичними підходами до розслідування саме цієї категорії злочинів, розглядає в своїй дисертації «Початковий етап розслідування умисного банкрутства юридичних осіб» О. М. Павлісов [15]. Автором виокремлено три криміналістично значущі види навмисного банкрутства: такі, що мають головною метою ухилення від сплати податків і претензій з боку кредиторів; які направлені на зміну власника шляхом створення нової організації за рахунок бюджету організації, що банкрутує; обумовлені конкурентною боротьбою і здійснювані представниками інших організацій.

Основний зміст праці іншого російського криміналіста – С. Р. Акімова складають питання удосконалення методики розслідування зазначених злочинів, проте питання власне криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних банкрутств розглянуті лише в незначній частині його дослідження [16]. Російський науковець О. С. Романова в дисертаційному дослідженні пропонує власне визначення криміналістичного забезпечення, під яким розуміє систему формування криміналістичних знань, необхідних для ефективного розслідування умисно вчинених суспільно небезпечних діянь, передбачених кримінальним законодавством, що пов'язані з процесом визнання господарським судом неспроможності юридичної особи в повному обсязі виконати вимоги з боку кредиторів та виконати зобов'язання з виплати обов'язкових платежів перед бюджетом, й надання цих знань посадовим особам, які беруть участь в розслідуванні даних діянь [17].

Білоруський дослідник Г. М. Третьяков ззна-

чає, що приховування економічної неспроможності, в більшості випадків, становить собою ретельно підготовлену, високоінтелектуальну форму злочинної діяльності, котра може здійснюватися протягом тривалого часу. Важливим тактичним моментом провадження слідчих дій за даною категорією злочинів є знання слідчим переліку документів, що підлягають обов'язковому вилученню, своєчасне, тактично грамотне й процесуально правильне проведення слідчих дій. Все це зумовлює необхідність формування системи тактичних науково обґрунтованих рекомендацій з удосконалення якості й повноти проведення основних слідчих дій, як необхідного структурного елемента криміналістичної технології розслідування злочинів, пов'язаних із приховуванням економічної неспроможності [18].

У захищених дисертаціях приділяються увага окремим аспектам розслідування кримінальних справ про банкрутство, проте цілісних наукових праць, в яких би комплексно досліджувалися

питання виявлення, розкриття й розслідування протиправних діянь, пов'язаних з банкрутством, ще не було. Ця обставина визначає актуальність досліджуваної тематики та необхідність подальших розробок в цій галузі.

Висновки. В результаті проведеного аналізу дисертаційних робіт, захищених в Україні, РФ та Білорусі, виявлено, що більшість таких дисертацій присвячена розгляду кримінально-правових аспектів банкрутства. Що ж до розгляду проблем, пов'язаних з розслідуванням банкрутств, то це питання знайшло висвітлення лише в окремих працях російських науковців, а в Україні такі дослідження до сьогодні не здійснені. З огляду на важливість зазначених проблем для вітчизняної криміналістичної науки й правоохоронної практики, існує потреба поглибленого наукового дослідження питань виявлення, розкриття й розслідування протиправних діянь, пов'язаних з банкрутством.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. *Озерський І. В.* Економічна злочинність (поняттєво-правовий та психологічний аналіз) / І. В. Озерський, І. О. Кашук // Економіка. Фінанси. Право. – 2004. – № 11. – С. 22-27.
2. *Глушук О. М.* Ретроспективний аналіз захисту дисертацій: проблематика організації обліку при процедурі банкрутства / О. М. Глушук // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 4 (54).
3. *Резван П. А.* Методика расследования криминальных банкротств : дисс. ... канд. юрид. наук / П. А. Резван. – Волгоград, 2004. – 185 с.
4. *Кузьминов Д. А.* Уголовно-правовая характеристика преступлений, связанных с банкротством : дисс. ... канд. юрид. наук / Д. А. Кузьминов. – Ростов-на-Дону, 2007. – 214 с.
5. *Светачев П. А.* Уголовно-правовая ответственность за банкротство : дисс. ... канд. юрид. наук / П. А. Светачев. – М., 1997.
6. *Тимербулатов А. Х.* Уголовно-правовые проблемы банкротства : дисс. ... канд. юрид. наук / А. Х. Тимербулатов. – М., 1999.
7. *Беркович Н. В.* Банкротство. Уголовно-правовые и криминологические аспекты : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / Н. В. Беркович. – Саратов, 2002.
8. *Грек Б. М.* Кримінально-правова відповідальність за фіктивне банкрутство та доведення до банкрутства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Б. М. Грек. – К., 2005.
9. *Ляпунова Н. М.* Кримінальна відповідальність за приховування банкрутства і фіктивне банкрутство : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н. М. Ляпунова. – Харків, 2001.
10. *Круглова О. О.* Кримінальна відповідальність за доведення до банкрутства (аналіз складу злочину) : дис. ... канд. юрид. наук / О. О. Круглова. – К., 2005.
11. *Фролова О. Г.* Злочини, пов'язані з банкрутством в Україні : кримінально-правова характеристика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. Г. Фролова. – К., 2006.
12. *Болдарь Г. Є.* Незаконні дії у разі банкрутства: проблеми кримінально-правової кваліфікації та вдосконалення законодавства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Г. Є. Болдарь. – К., 2007.
13. *Нуждин А. М.* Проблемы методики раскрытия и расследования криминальных банкротств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. М. Нуждин. – М., 1997.
14. *Муратов Д. А.* Расследование преступлений, совершаемых с использованием процедур банкротства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Д. А. Муратов. – М., 2004.
15. *Павлисов А. Н.* Первоначальный этап расследования преднамеренного банкротства юридических лиц : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / А. Н. Павлисов. – Ростов-на-Дону, 2007.
16. *Акимов С. Р.* Криминалистическое обеспечение расследования криминальных банкротств : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / С. Р. Акимов. – Тюмень, 2006.
17. *Романова Е. С.* Криминалистическое обеспечение расследования преступлений, связанных с банкротством : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / Е. С. Романова. – М., 2009.
18. *Третьяков Г. М.* Криминалистические технологии расследования преступлений, связанных с сокрытием экономической несостоятельности (банкротства) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Г. М. Третьяков. – Минск, 2010.

Чеберяк П. П. Научная разработка проблемных вопросов расследования дел о банкротстве

Автор освещает проблемные вопросы, возникающие при расследовании дел о банкротстве и делает вывод о необходимости углубленного научного исследования проблем, связанных с раскрытием и расследований указанных правонарушений.

Ключевые слова: расследование, банкротство

Cheberyak Pavlo. Scientific development of problematic issues of investigation of bankruptcy cases

The author has outlined the problems that appear during the process of investigation of bankruptcy cases and made a conclusion of the necessity of deep scientific study of questions dealing with investigation and detection of the mentioned offences.

Key words: investigation, bankruptcy